

Javaslat a „Tóth Mike-féle Ásványtár – Viski Károly Múzeum” Kalocsai Települési Értéktárba történő felvételéhez: 2/2. melléklet

Kecskeméti Tibor: Tóth Mike ásványgyűjteményének tudományos és muzeológiai értéke. In: Hála József – Romsics Imre (Szerk.): A kalocsai polihisztor Tóth Mike-émlékkönyv (Tanulmányok). Kalocsa, 2009. 113–119. oldal

Kecskeméti Tibor

Magyar Természettudományi Múzeum, Őslénytani és Földtani Tár, Budapest

Tóth Mike ásványgyűjteményének tudományos és muzeológiai értéke

Az oktatást és nevelést, valamint a lelkipásztorkodást hivatásként megélő Tóth Mike az ásványtan terén jelentős tudományos munkásságot fejtett ki. Életművében talán ez a legnagyobb érték. E munkásság legmaradandóbb eredménye: a *Magyarország ásványai* című, mindmáig alapvető mű megírása, valamint a kalocsai Jézustársasági Szent István Gimnázium ásványgyűjteményének létrehozása. Előbbiről szakavatott tanulmányt olvashatunk e kötetben, utóbbiról a következőkben kívánunk megemlékezni. Elsősorban az ásványtani gyűjtemény tudományos és muzeológiai értékével foglalkozunk a Viski Károly Múzeum irattári anyaga, továbbá Grabarits István kitűnő ismertetője alapján.

A gyűjtemény rövid története

Alapjait a gimnáziumi oktatás természetrajzi, földrajzi és kémiai tananyagának szemléltetését szolgáló gyűjteményként vetették meg az iskola tanárai az 1800-as évek második felében. Az 1862–63-as tanévből származó adatok szerint az iskolai szertár 796 db ásványt számlált. Az 1885–86-os tanévből már 1097 db rendezett, s 1807 db „fel nem állított” (vitrinben ki nem állított) ásványról tudunk. 1908-ban a gimnázium épületének bővítése nyomán új helyiségben és új bútorzatban méltó körülmények közé került az addig jelentősen gyarapodó kollekciónak. Az 1940-es adatok szerint a szertárban 3748 db leltározott ásvány volt. Az anyag jelentős részét Tóth Mike gyűjtötte az ásványtani munkájához kapcsolódó gyűjtőútjai során, de számos kisebb-nagyobb adománnyal is gyarapodott a tár. Közülük megemlékendő Gróf Lanckoronsky udvari főkincstárnok 400, Lill Adolf 70, Ambró Béla 100 és Pálffy Géza 19 darabos ajándéka. Az iskola egykori diákjai is gyarapították a kollekciónak egy-egy szép, de összességében száznál több példánnyal.

Megjegyezzük, hogy az ásványok mellett egy kisebb kőzetgyűjteményt is magában foglal a Tóth Mike-féle földtani gyűjtemény, valamivel több, mint 300 példánnyal, azonban az oktatásban játszott szerepén kívül ennek érdekessége csupán annyiban van,

hogy Senft Nándor 7 közetosztályt tartalmazó, sehol máshol nem alkalmazott rendszere szerint van felállítva. A gyűjtemény általános földtani jellegét a szekrények tetején elhelyezett néhány mamutcsont jelzi.

Az egyházi iskolák 1948-as államosítása során a gyűjteményt is államosították. A kollekció továbbra is a gimnázium épületében maradt, s olyan szerencsés körülmények közé került, hogy sem állománya, sem állaga nem szenvedett számottevő károsodást. Elhárítva a soproni és veszprémi egyetem kisajátítási törekvését, 1949-ben a vallás- és közoktatási miniszter a kalocsai múzeum tulajdonába adta az értékes gyűjteményt, szakmai felügyeletét pedig a Természettudományi Múzeumra bízta. A gyűjtemény leltározását 1955-ben kezdték el a Természettudományi Múzeum szakemberei. Ennek során Erdélyi János és ifj. Fehér János geológus, továbbá Borzsák Sándor minisztériumi munkatárs elvégezte 4227 db ásvány leltárba vételét. A munka alaposságát jelzi, hogy az állományban elkülönítették a duplumanyagot (948 db) és kiválasztottak 340 db, más iskolák számára oktatási célokra hasznos ásványt. Felvették az előző leltárakból hiányzó ásványok jegyzékét és elkészítettek 2988 db leírókartont. A munkálatokkal 1956 februárjában végeztek.

A gyűjtemény 1980-ban került át a gimnázium szertárából a Viski Károly Múzeum jelenlegi épületébe. Ekkor adta át a múzeumnak a Természettudományi Múzeum mineralógusa, Embey-Isztin Antal a kollekció muzeológiai alapidokumentációját és a Tóth Mike-féle elhelyezés helyszínrajzát. A gyűjtemény kiállításként, Grabarits István kalocsai főgyógyyszerész hathatós és szakszerű közreműködésével, korabeli bútorzatban és elhelyezésben 1981-ben nyílt meg a nagyközönség számára. A gyűjtemény anyagát az újabb jogszabályok előírásai szerint Scultéty Ida 1984–85-ben újra leltározta. Ennek alapján a gyűjtemény mai összállománya 3379 leltári tétel 4100 darabbal. Ebből 752 ásványfaj 1446 darabjában gyönyörködhet a mai látogató. A kiállításban a tájékozódást és megértést nagyban elősegíti Grabarits István két kiadást is megért kitűnő kiállításvezetője.

A gyűjtemény...

...egy ötblakos nagy teremben van elhelyezve 29 üveges faliszekrényben (1–29. számozva), valamint a terem közepén álló 3 fekvő tárlóban (ún. koporsó-szekrényben). Az üveges szekrények polcosak, a három felső polcon vannak elhelyezve a Tóth Mike által készített kicsiny faposztamenseken a közetek, a többi polcon az ásványok. A posztamenseken olvasható a tárgyak korabeli tipizálása és helyesírású felirata. Az üveges vitrinek „teleajtós” részében van az előbbieken már említett „fel nem állított készlet”. A tárgyak installálása esztétikus, a Tóth Mike tervezte bútorok színhatása harmonikus és kellemes benyomást kelt a látogatóban.

A ásványok az amerikai mineralógus, J. D. Dana (1813–1885) vegyi összetételen alapuló rendszerében vannak elhelyezve és kiállítva. A kalocsai kollekció ma az egyetlen olyan magyarországi ásványgyűjtemény, amely a Dana-rendszert követi.

Az első fekvő tárló *Az ásványok iparából* címmel mutat be 110 db iparilag hasznosítható ásványt, valamint dísz- és használati tárgyak (levélnehezék, pipa, tintatartó stb.) készítésére alkalmas nemes kőzeteket. Itt láthatók az ásványi festékek, különféle fémlemezek (platina, ezüst stb.), a magyarországi és külföldi márványok, közte ókori római építmények maradványai is.

A második fekvő tárló különlegessége az egykori kalocsai diák, Ambró Béla japán nagykövetsége idején (1906–1907) vásárolt, s az alma maternek ajándékozott 100 db japán lelőhelyű ásvány, melyek posztamensein az ásványok neve a latin mellett, Magyarországon egyedülállóan, japán betűkkel is fel van tüntetve. De itt láthatók az Amsterdamból származó valódi ékkövek (64 db), valamint szín- és kristályutánzataik üvegből (30 db), s a kristályrendszerek makettjei.

A harmadik fekvő tárló azokat az ásványokat tartalmazza, melyeket a vegy-, a festék-, a cserép-, a gyógyszer-, a kozmetikai és a kézműipar, továbbá a mezőgazdaság hasznosít. S itt kerülnek bemutatásra az ásványok rendkívül változatos fizikai és kémiai tulajdonságai.

Az ablakok közt elhelyezett szekrényekben az ásványok fizikai és kémiai vizsgálatához használt korabeli eszközök és műszerek láthatók.

Tudományos és muzeológiai értéke

Az értékelés szempontjai, melyeket mind az egyes példányokra, mind a gyűjtemény egészére vonatkoztatva használtunk, az alábbiak voltak. (A példáknál nem törekedtünk teljességre, s az ásványnevek nomenklaturai érvényességétől is eltekintettünk.)

Szempontok az egyes példányokra vonatkozóan

Ritkaság

A gyűjteményben számos olyan ásvány van, mely általában, de hazai gyűjteményeket tekintve is ritka, nem egy csak itt fordul elő. Közülük néhány: alexandrit, ardennit, arfvedsomit, childrenit, enigmatit, eukamptit, evansit, kollirit, leonhardit, meneghinit, pseudobrookit, richetit, stefanit, szmikit, tellurit, ungvárit, uvarovit.

Különlegesség

Az itt felsorolt ásványok valamely tulajdonságukban (alak, szín, kifejlődés stb.) egyedülállóak. Ilyenek: az annabergit, alabandin, argentit, bournonit, dietrichit, durandit, goethit, greenokit, halotrichit, hemimorfit, hambergit, hauerit, hessit, hiddenit, kalkotrichit, ludwigit, a paligorszkít két érdekes megjelenési formája, a hegyibőr és a hegyiparafa, plumozit, schreibersit, tetradimit, wollastonit.

Magyar vonatkozás (elnevezés lelőhelyről, kutatóról)

Bélabányit, biharit, fauserit, fizelyit, iglóit, kapnicit, krennerit, libethenit, lorándit, nagyágít, petzit, semsejt, simonyit, szabóit, szájbélyit, szilvanit, úrvölgyit, vashegyit, veszelyit, wolnyn.

Érték (esztétikai, didaktikai, anyagi)

A gyűjtemény számos színpompás, különös alakú, nagyméretű és jelentős kereskedelmi értékkel bíró ásványt is tartalmaz. Ezek: gyémánt, terméсарany, természetüst, terméstellur, ametiszt, berill, füstkvarc, hegyikristály, jadeit, jáspis, nemes-, tej-, tűz-, viaszopál, rubin, smaragd, topáz, türkiz, zafir. Meg kell említeni, hogy a gyűjteményben található egy vasmeteorit-darab is.

Szempontok az egész gyűjteményre vonatkozóan

Méret és földrajzi teljesség

Tóth Mike gyűjteménye meglehetősen teljes, 752 ásványfajt tartalmaz. Fajszaм tekintetében hazánkban csak néhány múzeumi (Magyar Természettudomány Múzeum Ásvány- és Kőzettára, Budapest; Herman Ottó Múzeum Ásványtára, Miskolc) és egyetemi kollekción (Eötvös Loránd Tudományegyetem Ásványtani Tanszék, Budapest; Szegedi Egyetem Ásványtani Tanszék, Koch Sándor-féle gyűjtemény; Miskolci Egyetem Ásványtani Tanszék, a selmebányai anyaggal; Debreceni Egyetem Ásvány- és Földtani Tanszék) előzi meg.

Az anyag túlnyomó része a történeti Magyarország nagy múltú bányavidékeiről származik (a lelőhelyek megnevezésében elől a magyar, utána a mostani név szerepel). Különösen a korabeli bányászati-gazdálkodási elnevezés szerinti Alsó-Magyarország (Selmebánya, Banská Štiavnica; Hodrusbánya, Banská Hodruš; Kőrmöcbánya, Kremnica; Úrvölgy, Špania Dolina; Libetbánya, L'ubietová; Újbánya, Nová Baňa; Besztercebánya, Banská Bystrica, Bélabánya, Banská Belá; Vihnye, Vyhne), Felső-Magyarország (Aranyidka, Zlatá Idka; Rozsnyó, Rožnava; Jászó, Jasov; Szomolnok, Smolník; Dobsina, Dobšiná; Vörösvágás, Červenica; Sajóháza, Nadabula; Gölncibánya, Gelnica), a Kőhát–Gutin vidék (Nagybánya, Baia Mare; Kapnikbánya, Căvnic; Felsőbánya, Baia Sprie; Oláhláposbánya, Băița; Macskamező, Răzoare; Botesbánya, Botești; Kisbánya, Chiuzbaia; Óradna, Rodna), az Erdélyi-érchegység ún. arany-négyszöge (Nagyág, Săcărâmb; Abrudbánya, Abrud; Verespatak, Roșia Montană; Offenbánya, Baia Arieș; Zalatna, Zlatna; Rézbánya, Băița; Aranyi-hegy, Măgura Uroi), valamint a Bánát klasszikus lelőhelyeinek (Dognácska, Dognecea; Vaskő, Ocna de Fier; Újmoldova, Moldova Nouă; Oravicabánya, Oravița Montană; Csiklova, Ciclova Montană) anyaga van gazdagon képviselve.

A külföldi lelőhelyek sorában minden kontinens képviselve van. A legtöbb példány természetesen Európa alpi régióiból (Ausztria, Svájc, Németország, Franciaország), Olaszország vulkáni vidékéről (Vezuv, Vulcano, Lipari-szigetek), a Skandináv-félsziget, valamint az Ural ősi röghegységi lelőhelyeiről származik. Több klasszikus brazíliai, japán,

chilei, bolíviai és mexikói lelőhelyről, de még Madagaszkárról és Új-Zélandról is találunk példányt a gyűjteményben.

Szakmai teljesség

A gyűjtemény J. D. Dana rendszere szerint van felállítva. Dana rendszerét az ásványok kémiai összetétele szerint alkotta meg az 1860–1870-es években, s az akkor a világon a legkorszerűbb volt. Hat osztályba sorolta az ásványokat: az *elsőbe* a természetes elemeket, a *másodikba* többek közt a szulfidokat és az arsenideket, a *harmadikba* a klór-, bróm- és jódvegyületeket, a *negyedikbe* a fluorvegyületeket, az *ötödikbe* az oxigéntartalmú vegyületeket sorolta. Ezeket oxidokra és savakra bontotta. Az utóbbiba csoportosította a szilikátokat, kolumbátokat, tantálokat, titanátokat, foszfátokat, arsenátokat, stibiatokat, vanadátokat, nitrátokat, borátokat, wolframatokat, molibdenátokat, szulfátokat, kromátokat, tellurátokat, karbonátokat és oxalátokat. A *hatodik* osztályba a szerves vegyületek alkotta ásványok kerültek, köztük a legjelentősebb a szénhidrogének és a borostyánkő.

A források szerint Tóth Mike első rendszertani gyűjteményét 1885-ben állította fel, nem sokkal azután, hogy az egyetemek és a múzeumok világszerte a Dana-féle rendszert kezdték használni. Gyűjteményében Dana rendszertani egységeiből az egyes osztályok ásványai meglehetősen gazdagsággal voltak képviselve. Minden alapvető rendszertani egységből volt példánya. Megállapítható tehát, hogy Tóth Mike az akkori idők legújabb és legszakoszerűbb rendszerét követte, így hallgatói a legkorszerűbb ismereteket kapták tőle oktatása során. Lényegében a *Magyarország ásványai* című könyvében is ezt a rendszert követte.

Rendezettség

A gyűjtemény ma is Dana rendszere szerint van felállítva, ezzel egyedül áll a mai magyar ásványgyűjtemények sorában. A részletes feldolgozást és szakmai revíziót végző szakemberek – helyesen! – meghagyták e rendszert, mivel úgy vélték, így őrzik meg leghívebben Tóth Mike rendszerezésben megnyilvánuló tudományos felfogását. Ezzel egyben konzerválták azt az iskolai miliőt, mely a korabeli középiskolai évkönyvek szerint a XIX. és XX. század fordulóján Magyarország több közép fokú tanintézetében is megtalálható volt. E szertárakat tudós tanárok alakították ki, működtek bennük, ott olyan szintű szakmai tehetséggondozás folyt, mely a tudományos szakember-utánpótlás szempontjából is fontos volt.

Feldolgozottság

A teljes anyagot magasan kvalifikált mineralógusok revideálták és rendezték. Az első revíziót 1955–1956-ban Erdélyi János és munkatársai, a későbbi felülvizsgálatot 1971-ben Embey–Isztin Antal végezte *lege artis*. Elismerésre méltóan sokat tett a gyűjtemény használhatóságáért Grabarits István kalocsai főgyógyszerész. A fontos tudományos forrásanyagot jelentő gyűjtemény szakmai felügyeletét az Oktatási és Kulturális Minisztérium Múzeumi Osztályának természettudományi szakfelügyelete látja el.

Leltározottság, nyilvántartás

A gyűjtemény a hatályos múzeumi nyilvántartási szabályzat előírásai szerint teljes egészében leltározott. Még a duplumanyag is jegyzékbe van véve. A korábbi ún. leírókartonok kiváltására tervezik a gyűjtemény, egyelőre nem kötelező, digitalizálását, mely a nyilvántartás „csúcspontját” jelenti. Ennek megvalósítására a Viski Károly Múzeum már eddig is jelentős lépéseket tett.

Állagminőség

A kollekció állaga igen jó. A tiszta, megfelelő páratartalmú és fényhatásoktól árnyékolással védhető teremben elhelyezett gyűjtemény ideális körülmények közt van. Károsodást csak a vitrinekbe beszűrődő por jelenthet. Ezt azonban a vitrinek maximálisan pormentessé tételével minimalizálják. A múzeumi vezetés a megfelelő állagvédelmi feltételek fenntartásáért mindent megtesz. A speciális állagvédelem (nedvesség hatására bomló ásványok, fényérzékeny ásványok stb.) is megoldott.

Hozzáférhetőség szakembereknek, a nagyközönségnek

A Tóth Mike-féle gyűjtemény, mint az már az eddigiekből is kitűnt, az ország legértékesebb ásványgyűjteményei közé tartozik. Geológusok, mineralógusok tudományos kutatásaikhoz az igazgatósággal történő egyeztetés alapján használhatják. Az érdeklődést a múzeum örömmel is veszi. Egyrészt, mivel nincs a gyűjtemény kezelésére és fejlesztésére státusban lévő szakmuzeológusa, másrészt, a vendégkutatók eredményei révén a gyűjtemény értéke nő.

Az ásványgyűjtemény úgy van installálva, hogy a szakemberek mellett a nagyközönség számára is hozzáférhető legyen, s maradandó élményt jelentsen számukra. Az esztétikus és didaktikus, az élettelen természet szépségét felvillantó, sok érdekességet bemutató kiállítás nagyon népszerű országszerte, nem csak az iskoláskorúak, hanem a felnőtt közönség számára is (külföldi turistacsoportok is sokszor keresik fel). Jól mutatja ezt az évi 10 000 főt megközelítő látogatószám is. Tehát a kiállítás igen jelentős közművelődési missziót tölt be.

Speciális értékek

A gyűjtemény egyik különleges értéke, hogy számos olyan lelőhelyről is tartalmaz példányt, amely azóta beépítés, a bányászat megszűnése miatt megsemmisült. Így bizonyos kutatások vizsgálati anyagának egyedüli elérhetőségét biztosítja. Ugyanakkor egyes ásványfajok tudományos revíziójához, valamint topografikus ásványtani kutatásokhoz nélkülözhetetlen referencia-gyűjteménnyé vált. További specialitása a kollekciónak a már említett japán anyag. Ez nem csak azért érdekes, mert a japán ásványvilág gazdagságából ad egy kis ízelítőt a magyar ásványtan és nagyközönség számára, hanem azért is, mert Európában nincs sehol olyan ásványgyűjtemény, melyben az ásványok megnevezése csak a latin betűs tudományos névvel és japán írásjelekkel volna feltüntetve. Igen nagy értéke a gyűjteménynek az is, hogy az ásványokat nem csak a tudományos kutatások tárgyaiként, az ásványtant pedig elvont, száraz

tudományként mutatja be, hanem megmutatja azok gyakorlati hasznát, s mindennapi életünkben játszott szerepét is.

További specialitás: a gyűjtemény és kiállítás XIX. és XX. század fordulóját megidézõ felállítása. A Tóth Mike-féle gyűjtemény a *tudománytörténet* egy olyan objektuma, mely a korszerû eszközökkel és berendezésekkel (pl. kompakt tároló-szekrényekkel) ellátott múzeumok és gyűjtemények között mint élő relikvia szerepel, jelezve a tudomány fejlődésének egy korábbi jellegzetes korát és fontos fejlődési stádiumát. S *művészettörténeti* érték is a gyűjtemény; ugyanis bútorzata nem csak Tóth Mike praktikus és stílusos tervezőmunkáját, hanem a helybeli asztalosmesterek művészi színvonalat elérő kivitelezési munkáját is dicséri. De van *pedagógia-történeti* értéke is. Bemutatja egy kis iskolaváros (amelynek környezete nem rendelkezik kimagasló ásványtani, de még földtani természeti háttérrel sem!) egyik tanintézetének természetrajzi szertárát, tanúsítva azt, hogy az ott folyó oktatás milyen gazdag szemléltető anyagon történt, biztosítva ezzel az ismeretátadás korszerűségét és élményszerűségét.

*

A Viski Károly Múzeum példaszerűen kezeli a gyűjteményt, s mindent megtesz minél szélesebb körű megismertetéséért. A magyar tudományosság és muzeológia kitüntetett figyelmet fordít a gyűjteményre. A kollekció nemzeti kincs, megérdemelné a Magyar Örökség Díjra való felterjesztést!